

જીવનચરિત્રમાળા

લેખક : ધનવન્ત ઓઝા

[૧૯૬૩માં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો]

૫૧ હઝરત મહમ્મદ	૭૬ કલાપી	,,
પયગમ્બર ૦-૭૫	૭૭ આંખેડકર	,,
૫૨ શ્રીકૃષ્ણ	૭૮ જમશેદજી તાતા	,,
૫૩ કવિ કુલગુરુ કાલિદાસ ૦-૬૫	૭૯ નંદશંકર	૦-૫૦
૫૪ ઇકબાલ ૦-૬૫	૮૦ પંડિત ઓંકારનાથજી જીપાય છે	
૫૫ તુલસીદાસ ૦-૬૫	૮૧ ગવરીબાઈ	૦-૫૦
૫૬ તુકારામ ૦-૫૦	૮૨ મેડમ કામા	જીપાય છે
૫૭ સુલતાન અહમદશાહ ૦-૫૦	૮૩ વિદ્યાબેન નીલકંઠ	,,
૫૮ અકબર ૦-૮૫	૮૪ મોતીબાઈ અમીન	,,
૫૯ સરોજિની નાયક ૦-૬૫	૮૫ રાધાકૃષ્ણન	,,
૬૦ ખખરદાર ૦-૭૫	૮૬ કમીર	,,
૬૧ બેકેરામજી મલખારી ૦-૬૦	૮૭ શાહ અબ્દુલ લતીફ	,,
૬૨ ગિણુભાઈ ૧-૭૫	૮૮ રણછોડલાલ	,,
૬૩ મીનબહેવી ૦-૫૦	૮૯ ભોળાનાથ સારાભાઈ	,,
૬૪ જયસિંહ સિદ્ધરાજ ૦-૬૦	૯૦ હીરવિજયસુરિ	,,
૬૫ ફ્રેડરિક એન્ગલ્સ ૦-૬૫	૯૧ મણિલાલ નશુભાઈ	,,
૬૬ વલ્લથોલ ૦-૭૫	૯૨ પંજનાભ	૦-૫૦
૬૭ બાલણ ૦-૫૦	૯૩ નાનક	જીપાય છે
૬૮ જગદીશચંદ્ર બોઝ ૧-૦૦	૯૪ આલ્બર્ટ આર્થનસ્ટાઈન	,,
૬૯ પ્રફુલ્લચંદ્ર રાય ૦-૭૫	૯૫ સિગમન્ડ ફ્રોઈડ	,,
૭૦ રામમોહન રાય ૦-૮૦	૯૬ નાનાભાઈ ભટ્ટ	,,
૭૧ શંકરાચાર્ય ૧-૦૦	૯૭ ભગવાન વ્યાસ	,,
૭૨ સંત જ્ઞાનેશ્વર ૦-૭૫	૯૮ વાલ્મીકિ	,,
૭૩ મિર્ઝા ગાલિમ ૦-૭૫	૯૯ રમણભાઈ નીલકંઠ	,,
૭૪ રણજિતરામ ૦-૬૫	૧૦૦ કાન્ત	,,
૭૫ અશોક પ્રિયદર્શી જીપાય છે.		

[૯૦]

ધનવન્ત ઝોઝા

હીરવિજયસૂરિ

સ્વાણી પ્રકાશન ગૃહ : ટિળક માર્ગ : અમદાવાદ-૧

પ્રથમ આવૃત્તિ ઓક્ટોબર ૧૯૬૩

કિંમત
૦૦-૭૦
[સિત્તેર નવા પૈસા]

પ્રકાશક :

તારાચંદ માણિકચંદ રવાણી,
રવાણી પ્રકાશન ગૃહ,
ટિળક માર્ગ, અમદાવાદ

મુદ્રક :

પુરુષોત્તમ મુરલીધર બ્રહ્મભટ્ટ,
મહિલા મુદ્રણ, “બોરસદી,”
ખાનપુર, અમદાવાદ

પ્રભાવક હીરવિજયસૂરિ

આપણા ગુજરાત પ્રદેશ ઉપર અને તેના સંસ્કાર ઉપર જૈનપરંપરાએ અસામાન્ય અસર પહોંચાડી છે. એ જૈનપરંપરામાં, એવા સંખ્યાબંધ તેજસ્વી મહાજનો થયા છે કે જેમની અસર માત્ર ગુજરાતમાં જ નહિ, પણ સમગ્ર ભારતમાં અને ભારત બહાર પણ પડી છે.

ગુજરાતમાં, જૈનપરંપરાનો ઇતિહાસ ઘણો સમૃદ્ધ છે. સિદ્ધાચળનું માહાત્મ્ય જૈન પુરાણોમાં ઘણું મોટું છે. ભગવાન નેમીનાથ ગિરનાર ઉપર સ્થિર થયા હતા. શ્રીકૃષ્ણના પિતરાઈ લેખે અને તીર્થંકર લેખે એમનું ઘણું મહત્ત્વ છે. જૈનદર્શનના સિદ્ધસેનદીવાકર જેવા પ્રકાંડ નૈયાયિકો આ ગુજરાતની ભૂમિનાં સંતાનો હતાં. ગુજરાતની અસ્મિતાના ખીજરોપણના કાળથી છેક પ્રવર્તમાન કાળ સુધી, શીલગુણસૂરિથી પ્રજ્ઞાચક્ષુ સુખલાલજી સુધી જૈનપરંપરાએ આપણી અસ્મિતાના વિકાસમાં ગણનાપાત્ર પ્રદાન કર્યું છે. હેમચંદ્રાચાર્ય,

૪

હીરવિજયસૂરિ

લોકાશાહ, અને એવા બીજા તો અનેક મહાજનોએ ગુર્જરીની સેવા કરી છે.

ગુજરાતી કાવ્યમાં જે દેશીઓ અને ઢાળો છે તે મધ્યકાલીન જૈનકવિઓની દેન છે. એ સાધનનો સફળ ઉપયોગ પ્રેમાનંદે કર્યો છે. એટલે પ્રેમાનંદ આ પૂર્વજનોના ઋણી છે. જૈન કથાકારોએ સ્ત્રીચાતુરીની જે કથાઓ આપી તેમાંથી શામળ ભટ્ટે પોતાની કાવ્યકથાઓની પ્રેરણા મેળવી. આમ ગુજરાતના બે પ્રથમપંક્તિના કવિઓ ઉપર જૈનપરંપરાની મોટી અસર છે.

ગુજરાતમાં જે પ્રેરણાસ્થાનો છે, જે સૌંદર્ય-સ્થાનો છે એમાં ઘણો મોટો અંશ જૈનસંસ્કારનો છે.

આ જૈન-ઇતિહાસ અને જૈનપરંપરામાં સાધુઓ અને સંસારીઓ એમ બંનેનો ફાળો છે. આમાં જે સાધુઓ છે, તેમાં ચાર વિષે તો એકેએક ગુજરાતીએ જાણવું જોઈએ. શીલગુણસૂરિ, હેમચંદ્રાચાર્ય, હરિભદ્ર-સૂરિ, અને હીરવિજયસૂરિ એ ચાર, આવા પ્રસિદ્ધ સાધુઓ છે. એમાંથી આપણે અહીં પ્રભાવક હીર-વિજયસૂરિ વિશે વાત કરીશું.

હીરવિજયસૂરિ

૫

જૈનપરંપરામાં, એક ચોક્કસ પરિભાષા રચાઈ છે. એ પરિભાષામાં તીર્થંકર, અરિહંત, કેવળી, એવા સિદ્ધ પુરુષોને વર્ણવનારા જે અનેક શબ્દો છે તેમાં, ‘પ્રભાવક’ એ શબ્દ પણ મહત્વનો લેખાયો છે. આ શબ્દ, જે મહાપુરુષ માટે છેલ્લો યોજાયો, એ એક સમર્થ ગુજરાતી સાધુ હતા. માત્ર ગુજરાતી જ નહિ, પણ સારા યેસરંકાર સંસારની સેવા કરનાર એ સાધુપુરુષનું નામ હીરવિજયસૂરિ હતું. ગુર્જરીનો કીર્તિધ્વજ જગતમાં અને સવિશેષ તો ભારતમાં ફેલાવવામાં મહત્વનું પ્રદાન કરનાર આ મહાન જૈન આચાર્ય હતા. એમ તો એમના વિશે ઘણું લખાયું છે. ‘હીર-સૌભાગ્યકાવ્ય’, ‘હીરવિજયસૂરિરાસ’, ‘જગદ્ગુરુકાવ્ય’ ‘ભાનુચંદ્રચરિત્ર’, ‘સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ’, ‘કર્મ ચંદ્રવંશ-પ્રબંધ’, ‘હીરવિજયસૂરિસલોકો’, ‘હીરવિજયસૂરિનિર્વાણ’, ‘હીરવિજયસૂરિ પુણ્યખાની’, વગેરે કૃતિઓમાં ઘણી ઉપયોગી માહિતી છે. આ સૂરીશ્વરનું ઐતિહાસિક મહત્વ સ્વીકારીને પ્રાધ્યાપક કેમ્બ્રિજના એમના ગુજરાતના ઇતિહાસના મહાગ્રંથના ખીજ ખંડમાં એમને વિશે સવિસ્તર નિરૂપણ કર્યું છે. જનસાહિત્યના

૬

હીરવિજયસૂરિ

ધતિહાસમાં શ્રી મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈએ પણ ઘણી ઉપયોગી માહિતી આપી છે. એમના સમકાલીન અબુલફઝલે પણ ‘આઈને અકબરી’માં એમના વિશે ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ અને આવી ખીજ ઘણી સામગ્રીના ઉપયોગ કરીને, અને સંશોધન કરીને આચાર્ય પ્રવર, પ્રભાવક હીરવિજયસૂરિનું જીવનચરિત્ર આલેખવાની આવશ્યકતા છે; કારણ કે ગુજરાતના ધતિહાસની એ મહત્ત્વની કડી છે.

ગુર્જરદેશ એ જમાનામાં ભારતના અન્ય પ્રદેશોની તુલનામાં સમૃદ્ધ અને સંસ્કારી હતો. ‘હીર-સૌભાગ્ય કાવ્ય’ના લેખક સ્વદેશાભિમાની ગુજરાતી કવિ દેવવિમલ એમના કાવ્યના પ્રથમ સર્ગમાં તત્કાલીન ગુર્જર દેશનું વર્ણન નીચેના શબ્દોમાં કરે છે:

“તદ્દક્ષિણાર્ધે સુરગેહગર્વસર્વકષો ગૂર્જરનીવૃદ્ધાસ્તે,
શ્રિયેવ રન્તુ પુરુષોત્તમેન જગત્કૃતાકારિ વિલાસવેશ્મ;
અશેષદેશેષુ વિશેષિતશ્રી ર્યો મન્જિમાન વહતે સ્મ દેશઃ
આકાન્તદિકચક ધવાખિલેષુ વસુધરાભર્તૃષુ સાર્વભૌમઃ

તે[ભરતક્ષેત્ર]ના દક્ષિણ અર્ધભાગમાં સ્વર્ગના ગર્વનું સર્વ રીતે અપહરણ કરનાર ગુર્જર દેશ એવો છે કે જાણે પુરુષોત્તમ વિષ્ણુ સાથે લક્ષ્મીને કીડા કરવા માટે

હીરવિજયસૂરિ

૭

જગત્કર્તાએ બનાવેલું વિલાસભવન. જેમ સર્વ ભૂમિના ઇશ સાર્વભૌમ ચક્રવર્તી આકાંતસ્વબળથી દિક્ષ્યક્ર જતેલું હોવાથી સર્વ ભૂપાલોમાં વિશેષ શ્રીમાન હોય છે, તેમ સર્વ દેશોમાં આ[ગુર્જરમંડળ]દેશપોતાના મહત્ત્વથી દિશાઓના ચક્રમંડળને આકાંત—વ્યાપી કરેલું હોવાથી સાર્વભૌમ પેઠે વિશેષ શ્રીમાન ધનધાન્યાદિકથી સંપત્તિ-માન દેશ તરીકે ચારુતા—સુંદરતા વહે છે.”

આવા ગુર્જર દેશમાં સંવત ૧૫૮૩ના માગશર વદ નોમને દિવસે પોરવાડ વણિક કુંવરજીને ત્યાં એમની પત્ની નાથીબાઈને પાલનપુર નગરમાં એક પુત્રનો જન્મ થયો. એ પુત્રનું નામ હીરજી પાડવામાં આવ્યું. હીરજી તેર વર્ષનો થયો ત્યારે તેનાં માતા-પિતાનું અવસાન થયું હતું. તેની બહેન પાટણમાં પરણી હતી. હીરજી વારંવાર બહેનને ત્યાં જતો. ત્યાં વિદ્વાન જૈન મુનિઓનાં પ્રવચનો સાંભળવાની તેને તક મળતી. આ મુનિઓમાં તપગચ્છના વિજયદાનસૂરિ નામના એક વિદ્વાન સાધુ હતા. એમના પ્રવચનોની હીરજી ઉપર ઘણી અસર પડી. એને પરિણામે તેનામાં સંસાર પ્રત્યે વૈરાગ્યની ભાવના જાગી. બહેનને પોતાનો ભાઈ દીક્ષા

૯

હીરવિજયસૂરિ

લઈ સાધુ બને એ ગમતું ન હતું. તેમણે હીરજીને ધણું ધણું સમજાવ્યો, પણ તે માન્યો નહીં. ધણી ધણી સમજાવટને અંતે એ બહેનને અને પોતાના ભાઈઓને હીરજીએ સમજાવ્યા. અને સંવત ૧૫૯૬ના માગશર વદ બીજને દિવસે વિજયદાનસૂરિના હાથે હીરજીએ દીક્ષા લીધી. એ પછી એનું નામ હીરહર્ષ રાખવામાં આવ્યું. આ આખો પ્રસંગ “હીરવિજયસૂરિ સતોકો”ના કવિએ એ સમયની ભાષામાં નીચેના કાવ્યમાં આલેખ્યો છે :

“મદન સમોવડ રૂપ અનોપ, ઈણિપારિ સુંદર સકલ સરુપ;
 ધર્મ આરાધના કરતાં ઉદાર, માતપિતા ગયા સરગ મઝારિ.
 સંવેગ મારગ હીરજીકુમાર, મન્દ્યુ આલોચિં અસ્થિર સંસાર;
 આતમ સાધન ઈણિપરિ કીજે, અવર પ્રાણીને પ્રતિબોધ દીજે.
 અવર સહોદર શ્રીપાલ પાચે અનુમતિ મારે કુઅર ઉલ્હાસે;
 નિરુણી વયણનિજ પેલાઈ, વચન મ કાઢિસ ઈમ હુબદાઈ
 જો ધરિ હોઈ ધણુ ધન્ન ચૂની બાંધવ વિહુણી સવિ દિસ સૂની;
 ધરણી પરણીને બહુવિધ ભોગ, વિલસોતિ લખમી નારી સંભોગ.
 તતબણુ હીરજી ઈણિપરિ બોલે, ચરિત્ર સુખને નહિ કોઈ તોલિં;
 દ્યો મુઝ અનુમતિ તુહમ લવ્ય પ્રાણી, બાંધવ જપે અમૃત વાણી.
 બહિન સુંદર જે વિમલાઈ નામ, પરણી તે પાટણપુર અલિરામ;
 અનુમતિ તેહની લેઈ ઉદાર, અનોપમ ગ્રહ્યો સંયમ ભાર.
 અનુમતિ કારણ બાંધવ દોઈ, આવ્યા તે પાટણ પુરવર સોઈ;

હીરવિજયસૂરિ

૬

વિમલાઈ જંપે સુણિને સુવિરા, વાત મ કાલિસ વ્રતની સુધીરા.
 લળી લળી તાહરે પાયે જ લાગુ, પરણોને નારી એ વર માગુ;
 હીરજી સંવેગ ધરી અને રાગ, કહિં મેં કીધો ખટરસ ત્યાગ.
 છઠ છઠ આંખિલ હવિહું છાંડું, જિહાંલગિં વ્રતસ્યું પ્રીત ન માંડું;
 ઈણપરિં રહતાં કોઈ ચ્યાર માસ, દેહ કશી જિમ પાન પલાસ.
 બહિન બાંધવ બે લિહું હઠ બાણી, અનુમતિ માગે દગ્ગદ વાણી;
 હીરજીને હઈઈ હરખ અપાર, તિણ સમેં આવ્યા શ્રી અણુગાર
 તપગછ નાયક પૂજ્ય અંકુર' ગછપતિ ગિરૂં વિજેહાંત સૂરિ,
 સુદ્ધ કિયાને નિરુપમ વેષે, દેખીતિ ખૂજ્યા કુંઝર વિશેષે.
 કહિ મુઝ તારો સદ્ગુરુરાજ, ઘોં મુઝ દિખ્યા લવજલ જિહાજ;
 અનોપમ લક્ષણ બત્રીસ અંગિ, દેખીનીં હરખ્યા શ્રી ગુરુરંગે.
 જોશી પડિતને શ્રી પૂજ્ય આપે, જોઈ જોતિકને મુહુરત થાવે;
 મહોછવ મોટો બહુવિધ થાય, વારુ વાનો લેષું પામરાય.
 ચતુર રુવેધક ગજગતિ ચાલે, રુપેં તે રંભાસખુંવડ માલેં;
 કંચુક કસતી પહિરણ કાલી, ધવલ મંગલ દીધં તેવર બાલી.
 મદ મત્તગજને ખંધે વિરાજે રુપેં કરીનિ રતિ રતિ લાજે;
 માદલ ભુંગલ ભેરિજ વાજે, પંચ શખ્દાંને નીંસાણુ છાજે.
 આગે થાવ છો મેઘકુમાર, ઈણિપરિ ઊછવ અનેક પ્રકાર;
 મલીઆ માનવના તિહાં બહુઘાટ, જય જય જંપે ચારણલાટ.
 ઇંદ્ર તણિ પરિ રિહ સફાર, આવ્યા જિહાં દીખ્યા નમ ઉદાર; સવંત-
 પનર છન્નુઈ[૧૫૬૬]બાણુ....મૃગશિર વદિની બીજ વખાણુ.
 જય મંગળ કરતો ઉચ્ચાર, હીરુ આદરીઉં સંયમ ભાર;
 દીધી દીખ્યા ને હરખ્યા છે તોમ, હીર હરખ તિહાં ઠવીઉજનામ..

૧૦

હીરવિજયસૂરિ

આ પછી મુનિ હીરહર્ષ ગુરુ પાસે અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. એમણે પહેલાં વાઙ્મય શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો. એ પછી એ ગુરુની આજ્ઞા લઈને દક્ષિણમાં દેવગિરિમાં ન્યાયશાસ્ત્રનો તેમણે અભ્યાસ કર્યો. ત્યાં જુદાં જુદાં પ્રમાણશાસ્ત્રો, તર્કપરિભાષા, મિતભાષિણી, રાશધર, મણિકંઠ, વરદ્વદાજી, પ્રશસ્તપદભાષ્ય, વર્ધમાન, વર્ધમાનેન્દુ, કિરણાવલિ વગેરેનો તેમણે અભ્યાસ કર્યો. લક્ષણ, સામુદ્રિક, જ્યોતિષ અને કાવ્યોમાં એમણે નિપુણતા મેળવી. આ અભ્યાસમાં એમને જે ખર્ચ થયો તે બધો દેવગિરિના સંઘે આપ્યો હતો.

દેવગિરિથી હીરહર્ષ મરદેશમાં નડુલાઈ નામના સ્થળે ગુરુ પાસે ગયા. ત્યાં એમણે સંવત ૧૬૦૭માં એમને પંડિતનું પદ આપ્યું. એ પછી ૧૬૦૮માં તેમને વાચક ઉપાધ્યાયનું પદ મળ્યું. આ પછી એ વર્ષે શિરોહીમાં સંવત ૧૬૧૦માં એમને આચાર્યપદે સ્થાપવામાં આવ્યા. એ પ્રસંગે મોટો મહોત્સવ યોજવામાં આવ્યો હતો. એમને હીરવિજયસૂરિ એવું નામ આપવામાં આવ્યું હતું.

હીરજીને એ આઠ વર્ષના થયા ત્યારે દીક્ષા આપ-

હીરવિજયસૂરિ

૧૧

વામાં આવી હતી. આને પરિણામે સૂખા પાસે ફરિયાદ થઈ હતી. એટલે એમને ત્રેવીસ દિવસ સુધી ગુપ્તવાસમાં રાખવામાં આવ્યા હતા. આ પછીનાં વર્ષોમાં પણ એમની સામે ખોટી ફરિયાદો થયા કરતી હતી. એક પ્રસંગે પાટણમાં એ ચોમાસું રહ્યા હતા. એ વખતે ત્યાં દુષ્કાળ પડ્યો હતો તેથી તેમનાથી વીરોધી એવા ગચ્છના સોમસુંદર નામના એક સાધુએ સૂખા સમક્ષ એવી ફરિયાદ કરી હતી કે, હીરવિજયસૂરિએ વરસાદ બાંધ્યો છે તેથી આ દુષ્કાળ પડ્યો છે. આ ફરિયાદને પરિણામે સૂખાના સિપાઈઓ એમને પકડવા નીકળ્યા. આ વાતની હીરવિજયસૂરિને ખબર મળી ગઈ તેથી તે ગુપ્તવાસમાં ચાલ્યા ગયા હતા. એ રીતે એમને ત્રણ મહિના સુધી ગુપ્તવાસમાં રહેવું પડ્યું હતું. આમ કેટલાંક વર્ષ સુધી એમને મુશ્કેલીઓ સહન કરવી પડી હતી. એવી મુશ્કેલીઓ સહન કરતાં કરતાં એ ૧૬૩૮માં ગંધાર નામના બંદરે પહોંચ્યા હતા.

આ પહેલાં સંવત ૧૬૨૧માં એમના ગુરુ વિજયદાનસૂરિનો દેહાંત થયો હતો અને તેથી તેમને તપગચ્છતું આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું હતું. આ પછી

૧૨

હીરવિજયસૂરિ

એ ગુજરાતનાં અને રાજસ્થાનનાં અનેક સ્થળોમાં પરિભ્રમણ કરતા રહ્યા હતા.

આ અરસામાં ગુજરાતમાં સ્વતંત્ર સલ્તનતનો અંત આવ્યો હતો. શહેનશાહ અકબરે ગુજરાત જીતી લઈને પોતાના સામ્રાજ્યમાં જોડી દીધો હતો. તેનું સામ્રાજ્ય સ્થિર થયા પછી તેને પોતાના સામ્રાજ્યને સંગઠિત કરવાની ઇચ્છા થઈ. તેને લાગતું હતું કે જ્યાં સુધી ભારતમાં અનેક ધર્મો, અનેક જાતિઓ, અને અનેક સંપ્રદાયો રહેશે ત્યાં સુધી દેશનું સંગઠન શક્ય નથી. આવી માન્યતાને પરિણામે એ બધાં ધર્મોનાં સારાં તત્ત્વો એકત્ર કરીને એક નવો ધર્મ પ્રવર્તાવવા ઇચ્છતો હતો. આને માટે એ પોતાની રાજસભામાં વિવિધ ધર્મોના આચાર્યોને અને વિદ્વાનોને બોલાવતો અને એમની પાસેથી એમના ધર્મ વિષેની માહિતી મેળવતો. એક વખત એ આવી સભા ભરીને બેઠો હતો. તેમાં તેણે પ્રશ્ન કર્યો: “મારા મહામંડળમાં સર્વદર્શનોમાં એવો કોઈ પ્રસિધ્ધ સાધુ મહાત્મા છે કે જે નિષ્પાંપ માર્ગની પ્રરુપણા કરતો હોય?” આ પ્રશ્નના જવાબમાં એક સભાજને કહ્યું કે જૈન આચાર્ય

હીરવિજયસૂરિ

૧૭

વડે સંતોષ પમાડે છે.

જે જે દેશમાં, જે જે શહેરમાં આ સૂરિએ વિહાર કર્યો ત્યાં ત્યાં ધનિકો સાતે ક્ષેત્રોમાં ધનનો વ્યય કરતા, તથા જીવની અમારિ, હમેશાં વ્રતગ્રહણ, દીનોના ઉદ્ધાર, ભાવિકોથી પ્રાસાદોનો ઉદ્ધાર અને સ્વધર્મીઓની ભક્તિનાં કાર્ય થતાં હતાં.

[આપાંબાઈ અકબરને કહે છે કે] આવા અમારા દેવ છે કે જેની પ્રતિમા રચીને જેનું અમે ધ્યાન ધરીએ છીએ અને જે સિદ્ધિ આપે છે તથા અમારા ચિત્તમાં હમણાં સુગુરુ તો સુસાધુઓમાં ઉત્તમ એવા હીરવિજયાચાર્ય નામના છે કે જેનું ધન તે સંયમ છે, જેનો આશય પોતાને અને પારકાને આત્મ-તુલ્ય ગણવાનો છે, અને જેઓ મિત્ર અને શત્રુના સમૂહને, પથ્થર અને મણિને, સ્ત્રી અને તૃણને સમ-દષ્ટિએ નિહાળે છે.”

આ જ પ્રસંગ વિશે આગળ આપણે જે “શ્રી હીરવિજયસૂરિ સંલોકો” નામની કૃતિનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેમાં નીચે પ્રમાણેનું નિરૂપણ છે:

૧૪

હીરવિજયસૂરિ

હીરવિજયસૂરિ આ પ્રકારના મહાત્મા છે.

આને અંગે એક બીજી વાત પણ પ્રચલિત છે. એક દિવસ બાદશાહે એક સરઘસને માર્ગ ઉપરથી જતું જોયું. એ સરઘસમાં સુખાસનમાં બેઠેલી એક સ્ત્રી હતી. અકબરે જ્યારે તપાસ કરી ત્યારે તેને માહિતી મળી કે એ બાઈએ છ મહિના સુધી ઉપવાસ કર્યા હતા અને તેને માટેનો મહોત્સવ ઉજવાતો હતો. અકબરે એ બાઈને જ્યારે પૂછ્યું કે આટલા લાંબા ઉપવાસ કેવી રીતે થઈ શકે? ત્યારે એ બાઈએ કહ્યું કે દેવગુરુની કૃપાથી એ થઈ શકે. એ ગુરુ વિષે અકબરે જ્યારે માહિતી માગી ત્યારે બાઈએ હીરવિજયસૂરિનું નામ આપ્યું. એ બાઈ અકબરના એક દરબારી સ્થાનસિંહની માતા ચાંપા-બાઈ હતી. પદ્મસાગરકૃત જગતગુરુ કાવ્યમાં આપણને આ પ્રસંગની નોંધ મળે છે. એ નોંધ નીચે પ્રમાણે છે:

“આ ગરુડમાં સુંદર એવા હીરવિજય ભટ્ટારક-પણાને પામ્યાછે કે જેઓ આદર પામીને બે હજાર નિર્ઘ્રંથ સાધુઓને સંશિક્ષણ આપે છે. અને ક્રમે કરી, હૃદયરુચિર, મિત, હિતકર અને જિનની પેઠે અકર્કશ વાક્યોથી ચારિત્ર એટલે દીક્ષારૂપી ઉપકારના પ્રદાનની વિધિ

હિરવિજયસૂરિ

૧૫

“ ગુરુજી ચોમાસું રહીઆ ગંધાર, તિણ સમેં આગરા સહિર મઝાર,
નામે એ શ્રાવિકા ચંપા ઉલ્હાસ, તપ તિહાં કીધોં તેણિં છ માસ;
ઉછવ સાથિં અનેક પ્રકારે, ચૈત્ય પ્રવાહિં દેવ ગુહારેં;
દેખી આડંબર બહુ તસરુપ; રેં કુણુ પૂછે અકબર ભૂપ.

જોરુ રેં સાહિબ કહેં આગેવાણુ, રોજે કીએ છ માસ પ્રમાણુ;
અકબર કહે મેરે દિલમેં ન આવેં વિગર અનાજિં હું રહ્યા જાય,
ઐસી ઉરત હું જાય ખુલાવોં, નફર કહે તુમ મહેલમેં આવો;
દીઠેં રૂપેં જ લખમી જ તુઠી, અકબર કહેં આવાત જ જૂઠી;

અળ તેરે ઘરિ તું જાણા ન પાવે, રખું યાહીં ઉર દેખું કયાં જાવે,
મેં ભી દેખુંગા એ હિ તમાસા, યું કહી આખ્યા ખાસ આવાસા
એક મહિના લગિ તિહાં જ રાખી નફરે થઈતિં વાત જ દાખી;
સાહિબ ઇસકા દેખો દીદારા અકબર આયા તિહાં તિણ વારા.

દીકી નિહાં સૂરતિ અધિક સવાઈ, ખુશ રચાખાસી તેરા તો ખાઈ;
વિગર અનાજે જાવેં કયું રહિણું, સાચ કહિં તું મેરી જ લેંણું.
ચંપા પવને ધરીય ઉલ્હાસ, સાહિબા શ્રી ગુરુ દેવ પ્રસાદ;
તિણ સમેં સુંદર વચન વિલાસ, નરપતિ જંપે ધરિય ઉલ્હાસ.

વડે વડે સહિરે જંપેં ભૂતળાંને, મોહું તુમહારે દેવ પીછાણે;
ગુરુ પીર કહાં હૈ કુણુ ઇસા, ખૂબ ખુદાકા અવતાર ઇસા.
શ્રાવક થોનસિંગ માનસિંગ નામ, તિણ સમેં જંપે કરીઅ પ્રણામ;
હિરવિજયસૂરિ નામ હમારા, ગુરુ પીર હમકુ બહુત હમારા.

૧૬

હીરવિજયસૂરિ

આ રીતે જ્યારે શહેનશાહ અકબરને હીરવિજય-સૂરિ વિષે માહિતી મળી ત્યારે એમણે ગુજરાતના સૂબા શિયાબુદ્દીન અહમદખાન ઉપર ફરમાન મોકલ્યું. એ ફરમાનમાં હીરવિજયસૂરિને બાદશાહ પાસે જવાનું નિમંત્રણ આપવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું. સૂબાએ અમદાવાદના આગેવાન શ્રાવકોને બોલાવીને આ વાત કરી. એ આગેવાનો ગંધારના બંદરે જઈને હીરવિજય-સૂરિને મળ્યા. ત્યાં તેમણે બાદશાહના આમંત્રણની વાત કરી. આ પ્રસંગે હીરવિજયસૂરિએ જવું કે કેમ તેને અંગે તેમના અનુયાયીઓમાં મતભેદ હતો. કેટલાક અનુયાયીઓ માનતા હતા કે એમણે જવું જોઈએ, પણ બીજા આશંકા સેવતા હતા. આચાર્યશ્રીએ વિચાર્યું કે, શહેનશાહ અકબર પાસે જવાથી લાભ થવાનો સંભવ છે. એમણે પોતાનો નિર્ણય જાહેર કરતાં કહ્યું: “અકબર બાદશાહે મને ખાસ બોલાવ્યો છે, મારે પણ પ્રાચ્ય દેશમાંનાં જિનોનાં દર્શન કરવાનાં છે તેથી મારા જવાથી ધર્મવૃદ્ધિ થશે. એટલે કોઈએ મારા જવાના નિર્ણયનો વિરોધ કરવો જોઈએ નહિ.”

હીરવિજયસૂરિ

૧૭

ગંધારથી વિહાર કરીને હીરવિજયસૂરિ અમદાવાદ આવ્યા. ત્યાં સૂબાએ દિલ્હી જવા માટે એમને બધાં સાધનો પૂરાં પાડવાની તૈયારી કરી. પણ જૈન સાધુઓ એવા કોઈ સાધનોનો ઉપયોગ કરતા નથી એટલે આચાર્યશ્રીએ એ સાધનોનો અસ્વીકાર કર્યો.

અમદાવાદથી હીરવિજયસૂરિ ક્તોહપુરસિક્કિ જવા નીકળ્યા. એમની આગળ બાદશાહના દૂતો જતા હતા. માર્ગમાં સ્થળે સ્થળે એમનું સ્વાગત થતું હતું. ક્તોહપુરસિક્કિ પાસે ત્યાંના જૈન સંઘે તેમનું સ્વાગત કર્યું.

અકબર સાથેના હીરવિજયસૂરિના સંપર્ક વિષે ઘણી માહિતી મળે છે. શત્રુંજય પરના આદિનાથ મંદિરના હેમવિજયસૂરિએ રચેલા સંવત ૧૬૫૦ના લેખમાં એને અંગે જે નિરૂપણ છે, તે અહીં આપીએ:

“તમામ રાજ્યોના શિરે જેની આજ્ઞાએ માળાની માફક ધારણ કરવામાં આવતી એવા શ્રીમાન અકબર શાહે તે (હીરવિજય) સૂરિના વાફ્યાતુર્ય થી રંજિત થઈને છ મહિના સુધીનો અમારો

૧૮

હીરવિજયસૂરિ

પડહ વગડાવી સમસ્ત દેશમાં પાપનો નાશ કરનારી
ઉદ્ધોષણા કરાવી.

તેમના ઉપદેશને વશ થઈ હર્ષ ધરીને બાદશાહ
અકબરે પોતાના સમસ્ત મંડળના વાસી જનોમાં
નિર્વંશ મરી જાય તેનું ધન લેવાનું તથા જાળિયાવેરો
માફ કર્યાં.

તેમની કલહચૂર્ણ જેવી વાણી વડે નિર્મળ થયું
છે અંતઃકરણરૂપ સરોવર જેનું એવા કૃપાપૂર્ણ
બાદશાહે પવિત્ર નીતિરૂપ સ્ત્રી ધારણ કરીને લોકપ્રીતિ
સંપાદન કરવા સારુ, બીજા રાજાઓ માફ ન કરી
શકે એવા કરો માફ કર્યાં અને વળી ઘણાં પક્ષી તથા
બંદીવાનોને છોડી મૂક્યાં.

સુધાને પણ કોરે મૂકે એવી તેમની વાણીથી
આહ્વાદ અને સંતોષ પામેલા અકબર બાદશાહે
તેમના મનની પ્રીતિ ખાતર પૈસા સાથેનો કર વિશેષ
લેવાનો હતો તે માફ કરીને મહાતીર્થ શત્રુંજય પર્વત
જેનોને આપી દીધો.

તેમની વાણીથી મુદ્ધિત થયેલા તેણે (શાહે)
કરુણાવંત હૃદયથી જાણે કે સરસ્વતીનું ગૃહ હોય નહિ

હીરવિજયસૂરિ

૧૯

એવું અપાર વાહમયવાળું પુસ્તકાલય બનાવ્યું. તેમના મોક્ષાભિલાષના પુંજથી ભાવનાવાળી બુદ્ધિવાળો, પવિત્રાત્મા અને રૂડા દર્શનવાળો શાહ તે મહાત્માના દર્શનને હંમેશ બહુમાન તરીકે ગણતો. ”

અકબરના દરબારમાં અબુલફઝલ નામનો એક વિદ્વાન હતો. તેણે હીરવિજયસૂરિને પોતાને ત્યાં બોલાવી એમની સાથે વાદવિવાદ કર્યો હતો. ધર્મ અંગે તેણે ચર્ચા કરી હતી. આ પછી અકબર બાદશાહે દરબાર ભરીને હીરવિજયસૂરિનું સ્વાગત કર્યું. આ પ્રસંગે બાદશાહને માહિતી મળી કે આચાર્યશ્રી છેક ગંધારથી ફતેહપુરસિક્કિ સુધી ચાલીને આવ્યા હતા. એ એક વાર ભોજન લેતા હતા. એ ભૂમિ ઉપર સૂતા હતા. એ ઉપવાસી અનેક વ્રત કરતા હતા. આ બધું સાંભળીને બાદશાહ વિસ્મય પામ્યો.

પછી હીરવિજયસૂરિને એકવાર બાદશાહે ચિત્રશાળામાં નિમંત્રણ આપ્યું. ચિત્રશાળામાં એક ગાલિયો બિછાવેલો હતો. એ ગાલિયા ઉપર ચાલવાની હીરવિજયસૂરિએ ના પાડી. એમણે કહ્યું કે એની નીચે કોઈ જીવ હોય તો તેના ઉપર ચાલવાથી તેની હિંસા થઈ

૨૦

હીરવિજયસૂરિ

જન્ય. એટલે બાદશાહે ગાલિયો ઉપડાવીને નીચે બેથું
તો ત્યાં કીડીઓ હતી.

આ પછી હીરવિજયસૂરિએ શહેનશાહને જૈન
ધર્મના સિધ્ધાંતો સમજાવ્યા. એની શહેનશાહ ઉપર
ઘણી અસર થઈ. બાદશાહે હીરવિજયસૂરિને જગતગુરુ-
નું બિરુદ આપ્યું, અને પર્વના દિવસોમાં પોતાના
રાજ્યમાં હિંસા ન થાય એવી આજ્ઞા કરતા ફરમાન
કાઢ્યા, આવાં ફરમાનો જુદે જુદે પ્રસંગે કાઢવામાં
આવ્યાં હતા અને એકંદરે એક વર્ષમાં છ મહિના અને
અને છ દિવસ સુધી હિંસા ન થઈ શકે એવી સ્થિતિ
થઈ હતી.

હીરવિજયસૂરિ ઇ.સ. ૧૫૮૩માં કૃત્તોહપુરસિક્કિ
પહોંચ્યા હતા. એ ૧૫૮૫ સુધી ત્યાં રહ્યા. એ પછી
એ ગુજરાત તરફ પાછા ફર્યા. એમની ગેરહાજરીમાંભાનુ
ચંદ્ર, શાંતિચંદ્ર વગેરે અનેક જૈન સાધુઓ અકબરના
દરબારમાં રહ્યા હતા. એ બધાની અકબર ઉપર ઘણી
અસર પડી હતી, એને પરિણામે જૈનસંપ્રદાયને ઘણો
લાભ થયો હતો.

અકબરના દરબારમાં જે વિદ્વાનો હતા તે વિદ્વાનોના

હીરવિજયસૂરિ

૨૧

અબુલફઝલે પાંચ વર્ગ પાડ્યા હતા. એ એકસો ચાલીસ વિદ્વાનોની યાદી અબુલફઝલે આઈને અકબરીમાં આપી છે. એમાં હરીજસૂર, વિજયીસેનસૂર, અને ભાનચંદ્ર એવાં ત્રણ નામો છે. આ ત્રણ નામો હીરવિજયસૂરિ, વિજયસેનસૂરિ અને ભાનુચંદ્ર ઉપાધ્યાયનાં છે એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે. પ્રથમ વર્ગના વિદ્વાનોની વ્યાખ્યા અબુલફઝલે નીચેના શબ્દોમાં આપી છે:

“સમ્રાટ કે જે પોતે ભૌતિક અને આધિભૌતિક જગતનો નાયક અને બહારના તેમજ આંતરિક જગત ઉપર સાર્વભૌમ સત્તા ચલાવે છે તે પણ ખાસ લક્ષમાં લેવા યોગ્ય પાંચ પ્રકારના સંતોને માન આપે છે. પ્રથમ વર્ગના પોતાના સિતારાના પ્રકાશમાં બાહ્ય તેમજ અંદરની વસ્તુઓના ગુપ્તભેદો, રહસ્યો જોઈ શકે છે અને પોતાની સમજ તથા પોતાની દૃષ્ટિવિશાળતા વડે વિચારનાં બંને રાજ્યો-પ્રદેશો સારી રીતે જાણી શકે છે.”

અબુલફઝલે હીરવિજયસૂરિને આ પ્રથમ વર્ગના સંતોમાં સ્થાન આપ્યું હતું.

૨૨

હીરવિજયસૂરિ

હીરવિજયસૂરિના જીવન ઉપર પ્રકાશ પાથરે એવી ઘણી માહિતી સૌરાષ્ટ્રમાં મળતા કેટલાક લેખોમાં મળે છે.

ફત્તેહપુરસિક્કિથી નીકળીને હીરવિજયસૂરિ વચ્ચે મેડતા, નાગોર વગેરે સ્થળે થઈને અમદાવાદ આવ્યા. અમદાવાદમાં એ એક વરસથી વધુ સમય સુધી રહ્યા. ત્યાં એ ગુજરાતના એ સમયના સૂખા ખાન-ઈ-આઝમ અઝીઝ કોકાને મળ્યા હતા. અમદાવાદથી એ રાવનપુર ગયા હતા. ત્યાં તેમને અકબરનો પત્ર મળ્યો હતો. આ પત્રમાં અકબરે હીરવિજયસૂરિને એમનાં શિષ્ય વિજયસેનસૂરિને પોતાના દરબારમાં મોકલવા વિનંતી કરી હતી.

ઈ.સ. ૧૫૯૪ના માર્ચમાં શત્રુંજય ઉપર જનનો જે મેળો ભરાયો હતો તે કદાચ એ સ્થાન ઉપર મળેલા મેળાઓમાં સૌથી વધુ મોટો હતો. હીરવિજયસૂરિ આ યાત્રામાં આવ્યા હતા. એ યાત્રા માટે પાટણના જૈન સંઘે ગુજરાતના સંઘોને તો આમંત્રણ આપ્યાં જ હતાં, પણ એ પ્રસંગે રાજસ્થાન, પંજાબ અને બંગાળ સુધીના સંઘોને પણ આમંત્રણ

હીરવિજયસૂરિ

૨૩

અપાયાં હતો. સૂરિજી પાટણથી યાત્રા માટે નીકળ્યા અને એમનો સંઘ અમદાવાદ પહોંચ્યો ત્યાં સુધીમાં તેો તેમાં હજારોની સંખ્યા થઈ ગઈ હતી. આ વખતે અકબરનો ખીજો શાહજહાં મુરાદ ગુજરાતનો સૂચો હતો. એણે અમદાવાદમાં હીરવિજયસૂરિનું ભવ્ય સ્વાગત કર્યું હતું. અમદાવાદથી ધોળકાના માર્ગે સંઘ સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રવેશ્યો. એ વખતે સૌરાષ્ટ્રમાં ફોજદાર તરીકે નવરંગખાન નામે એક અધિકારી હતો. તેણે પણ હીરવિજયસૂરિનું ભવ્ય સ્વાગત કર્યું.

વિક્રમ સંવત ૧૬૫૦ ચૈત્રિપૂર્ણિમાને દિવસે એટલે ઈ.સ. ૧૫૯૪ના માર્ચની છવીસમી તારીખે સંઘ શત્રુંજયના પર્વત ઉપર જવાનો હતો. ચૌદસની રાત્રિએ આખો સંઘ તળેટીમાં રહ્યો અને ખીજો દિવસે સવારે યાત્રીઓ તીર્થસ્થાન ઉપર ગયા. સંઘ તીર્થસ્થાન ઉપર જવા નીકળ્યો તે પહેલાં હીરવિજયસૂરિ એ શત્રુંજય માહાત્મ્ય વિષે એક પ્રવચન આપ્યું હતું.

યાત્રા કરી સંઘ પાલીતાણામાં પાછો ફર્યો ત્યારે દીવના જૈનસંઘ તરફથી એમને દીવ આવવાનો આગ્રહ થયો. આ આગ્રહ કરનાર લાડકીબાઈ નામે એક

૨૪

હીરવિજયસૂરિ

શ્રીમંત શ્રાવિકા હતાં. પાલીતાણાથી સંઘ વિખરાયો. હીરવિજયસૂરિ ચૌટા અને દેલવાડાના માર્ગે દીવ ગયા. દીવમાં જઈને આવ્યા પછી એમણે ત્યાંથી નજીક આવેલા ઉનામાં નિવાસ કર્યો. આ અરસામાં રચાયેલા બે લેખો શત્રુજય ઉપર છે. એ બન્નેમાં હીરવિજયસૂરિની પ્રેરણાનો ઉલ્લેખ છે. અકબરના ફરમાનો વિષે પણ એમાં માહિતી આપવામાં આવી છે. તેમાં હીરવિજયસૂરિના શિષ્યો વિષે પણ કેટલીક માહિતી આપવામાં આવી છે.

૧૫૯૫ની વર્ષા પછી હીરવિજયસૂરિનો કાર્યક્રમ ફરીને વિહાર કરવાનો હતો, પણ એ માંદા પડ્યા અને એમને ઉનામાં રોકાઈ રહેવું પડ્યું. એમને લાગતું હતું કે એમનો દેહ હવે વધુ સમય સુધી ટકશે નહીં. એટલે એમની ઇચ્છા પોતાના પટશિષ્ય વિજયસૂરિને મળવાની હતી. એ આ સમયે લાહોરમાં હતા. હીરવિજયસૂરિ પછી તપગચ્છના એ આચાર્ય થવાના હતા. આચાર્યશ્રીને સંદેશ લઈને ધનવિજયજી નામના એક સાધુ લાહોર ગયા. ત્યાં વિજયસેનસૂરિને એમણે ગુરુનો સંદેશો પહોંચાડ્યો. પણ આ સંદેશો એમને સમય-

હીરવિજયસૂરિ

૨૫

સર પહોંચ્યો નહીં. એ ખનતી ઉતાવળે પોતાના ગુરુને મળવા ચાલી નીકળ્યા પણ એ પાટણ પહોંચ્યા ત્યાં એમને માહિતી મળી કે ગુરુદેવનો દેહાન્ત થઈ ગયો હતો. એમનો દેહાન્ત સંવત ૧૬૫૨ના ભાદરવા સુદ ચોથને દિવસે એટલે ઈ. સ. ૧૫૯૫ના સપ્ટેમ્બરની ચોથી તારીખે ઉના મૂકામે થયો હતો.

હીરવિજયસૂરિની અંતિમયાત્રા ભવ્ય હતી. હજારો અનુયાયીઓ એ યાત્રામાં જોડાયા હતા. નગર બહાર એક આંખાવાડિયામાં પંદર મણુ સુખડ, ત્રણ મણુ અગર, ત્રણ શેર કપુર, બે શેર કર્તુરી અને ત્રણ શેર કેસરની ચિતા રચવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે જૈન સાધુઓએ ત્રણ દિવસના ઉપવાસ કર્યા હતા.

અકબરે હિરવિજયસૂરિના દેહાન્તના પ્રસંગે શોક અનુભવ્યો હતો. તેણે જે આંખાવાડિયામાં હીરવિજયસૂરિને અગ્નિદાહ દેવામાં આવ્યો હતો એ આંખાવાડિયા સાથે ખાવીસ વીઘા જમીન હીરવિજયસૂરિની સ્મૃતિ જળવવા દાનમાં આપી હતી. આ સ્થાનમાં હીરવિજયસૂરિની સમાધિ ખાંધવામાં આવી છે. સંસ્કૃત ભાષામાં લખાયેલો એક લેખ છે, એ લેખમાં હિર-

૨૬

હીરવિજયસૂરિ

વિજયસૂરિની પ્રશસ્તિ છે. આ સ્થાન શાહબાગના નામથી ઝોળખાય છે અને ત્યાં એક જૈન દહેરા-સર બાંધવામાં આવ્યું છે. એ સ્થાનમાં જે સંસ્કૃત લેખ છે તે નીચે પ્રમાણે છે :

“આ પવિત્ર હીરવિજયનાં પાદચિહ્નો છે. એ એમની સમાધિ ઉપર આલેખાયાં છે. એ પાદચિહ્નો પવિત્ર હીરવિજય જે જગત્પુરુષ હતા અને જેમણે શત્રુજયની યાત્રા કરી હતી અને જે યાત્રામાં દેશદેશના યાત્રીઓ સામેલ હતા અને જેમણે ભાદરવા સુદ એકાદશીના દિવસે નિર્વાણ મેળવ્યું હતું અને જ્યાં એમને અગ્નિદાહ દેવાયો એ સ્થાને આમ્રવૃક્ષોમાં તરત જ ફળ આવ્યાં હતાં. એમના અનેક ગુણો વિષે સાંભળીને એમના તપ, ત્યાગ ઇત્યાદિથી આકર્ષાઈને શહેનશાહ અકબરે એમને દિલ્લી પ્રદેશમાં આવવા આમંત્રણ આપ્યું હતું અને જીવહિંસા બંધ કરાવી હતી શત્રુજયના યાત્રીઓ ઉપરનો મુંડકાવેરો બંધ કરાવ્યો હતો અને જાળિયાવેરો પણ બંધ કરાવ્યો હતો. આ પગલાં પાંડિત મેઘાએ, એમનાં પત્ની લાડકીએ અને એમના અન્ય કુટુંબીઓએ મુકાવ્યાં છે અને તેનો અર્પણવિધિ

હીરવિજયસૂરિ

૨૭

તપગચ્છના વડા ભટ્ટારક વિજયસેને, ઉપાધ્યાય વિમલ-
હર્ષ ધણીએ ઉપાધ્યાય કલ્યાણવિજય ધણીએ અને
ઉપાધ્યાય સોમવિજય ધણીએ વિક્રમ સંવત ૧૬૫૨ના
કારતક વદ પાંચમના દિવસે કર્યો હતો. એ સૌ સુખી
રહો અને સન્માન પામતા રહો. આ લેખ પદ્માનંદ
ધણીએ રચ્યો છે. ઉન્નતનગર સદા સમૃદ્ધિવંતુ રહો.”

આવી જ રીતે આ પછી એક મહિને શત્રુંજય
ઉપર હીરવિજયસૂરિની પાદુકાની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં
આવી હતી. એમાં પણ હીરવિજયસૂરિની સિદ્ધિઆ
વિષે ઉલ્લેખ છે.

એટલે હીરવિજયસૂરિ વિષે આપણી પાસે જે
માહિતી છે એ માહિતી ઐતિહાસિક છે એ વિષે
શંકા નથી. એ માહિતી જૈન રાસાઓમાં છે, શહેન-
શાહના ફરમાનોમાં છે અને લગભગ એ જ સમયે
રચાયેલા શિલાલેખોમાં છે. એ બધી માહિતી બતાવે
છે કે ઈ. સ.ની ૧૬મી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં હીરવિજય-
સૂરિ ગુજરાતના સંસ્કાર-જીવનના એક મહત્વના
અગ્રણી હતા. આ બધી માહિતીનો ઉપયોગ કરીને
એમના વ્યક્તિત્વનો પરિચય આપવાનો પ્રયત્ન

૨૮

હીરવિજયસૂરિ

આપણે હવે કરીશું.

પ્રભાકવ હીરવિજયસૂરિના વ્યક્તિત્વનો પરિચય મેળવવા માટે સૌથી પ્રથમ એમના દર્શનનો પરિચય મેળવવો જોઈએ. એ જૈન હતા એ તો સુવિદિત છે. પણ જૈનદર્શન વિષે એ જે રીતે નિરૂપણ કરતા એ રીત વિશિષ્ટ છે. એમના દર્શન અને એમની પદ્ધતિનો પરિચય આપણને સૌથી વધુ સ્પષ્ટ સ્વરૂપે એમણે શહેનશાહ અકબરને જે પહેલો યોધ આપ્યો તેમાંથી મળે છે. એ યોધ અહીં આપીએ :

“જેમ એક મકાનને બનવવાવાળો મનુષ્ય, એ મકાન સંબંધી હમેશાંની નિર્ભયતાને માટે તેની ત્રણ વસ્તુઓ બહુ દઢ-મજબૂત બનાવે છે : [૧] પાયો, [૨] ભીંતો અને [૩] ધરણ [મોભ]. જે મકાનની આ ત્રણ વસ્તુઓ મજબૂત હોય છે, તે મકાનને એકાએક પડવાનો ભય તેના માલિકોને રહેતો નથી. તેવી જ રીતે મનુષ્યજીવનની નિર્ભયતાને માટે મનુષ્ય માત્રે દેવ, ગુરુ અને ધર્મની પરીક્ષા કરીને તેના સ્વીકાર કરવો જોઈએ. કારણ કે, એ કુદરતનો કાયદો છે કે, મનુષ્ય ગુણીની સેવા કરે, ગુણી જો નિર્ગુણીની

હોશિયમસૂરિ

૨૬

સેવના કરે તો નિર્ગુણી બને છે. એને માટે દેવ, ગુરુ અને ધર્મની પરીક્ષા એવી જ રીતે કરવી જોઈએ.

“વસ્તુતઃ વિચારીએ તો સંસારમાં મત-મતાન્તરોના અથવા દર્શનોના જે અઘડા જોવામાં આવે છે, તે ઇશ્વરને લઈને જ છે; અને તે ઇશ્વરને માનવામાં તો જો કેકોઈની ‘હા’ ‘ના’ કામની નથી, પરંતુ નામોમાં ભેદ પડવાથી અને ઇશ્વરના સ્વરૂપને બીજી બીજી રીતે માનવાથી અઘડા ઊભા થયેલા છે. આ ઇશ્વરનાં અનેક નામો છે— દેવ, મહાદેવ, શંકર, શિવ, વિશ્વનાથ, હરિષ્ચન્દ્ર, ક્ષીણાષ્ટકર્મા, પરમેષ્ઠી, સ્વયંભૂ, જિન, પારગત, ત્રિકાલિત, અધીશ્વર, શંભુ, ભગવાન, જગત્પ્રભુ, તીર્થંકર, જિનેશ્વર, સ્યાદ્વાદી, અભયદ, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, કેવલી, પુરુષોત્તમ, અશરીરી અને વીતરાગ વગેરે નામો ગુણુનિષ્પન્ન છે, અર્થાત તે નામોના અર્થમાં કોઈને વિવાદ છે જ નહિ; પરંતુ નામમાત્રમાં જ ભિન્નતા માનેલી જોવામાં આવે છે. આ દેવ—મહાદેવ— ઇશ્વરનું સ્વરૂપ ટૂંકમાં કહીએ તો આ જ છે કે,

“જેને કલેશ ઉત્પન્ન કરનાર રાગ નથી, શાન્તિરૂપી કાષ્ટને બાળવામાં દાવાનળ સમાન દ્વેષ નથી;

૩૦

હીરવિજયસૂરિ

સમ્યગ્જ્ઞાનને નાશ કરવાવાળો અને અશુભ વર્તનને વધારનાર મોહ નથી, અને ત્રણ લોકમાં જેનો મહિમા પ્રસરેલો છે, તે મહાદેવ કહેવાય છે. વળી જે સર્વજ્ઞ છે, શાશ્વત સુખના માલિક છે, અને જેમણે પોતાના સમસ્ત કર્મોના ક્ષય કરીને મુક્તિ-સુખને મેળવેલું છે, તેમ જેમણે પરમાત્મપદને પ્રાપ્ત કર્યું છે, તે મહાદેવ અથવા ઈશ્વર કહેવાય છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, ઈશ્વર જન્મ, જરા અને મરણથી રહિત છે, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ પણ તેને નથી, તેમ રોગ, શોક અને ભયથી પણ રહિત હોઈ, તે અનંત સુખનો અનુભવ કરે છે.

“ઈશ્વરના ઉપર્યુક્ત સ્વરૂપ ઉપરથી આપણે સહજ સમજી શકીએ છીએ કે, ઈશ્વરને ફરીથી સંસારમાં જન્મ ધારણ કરવાનું કંઈ પણ કારણ રહેતું નથી. કારણ કે તે સમસ્ત કર્મોના ક્ષયરહિત હોઈ, તે સિવાય સંસારથી મુક્ત થઈ શકે નહિ અને મુક્ત થયેલો આત્મા પુનઃ સંસારમાં આવી શકે નહિ. જૈનધર્મનો આ અટલ સિદ્ધાંત છે. ‘સંસાર’ શબ્દથી અહીં દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નરક એ ચાર ગતિઓ સમજવાની છે.

હીરવિજયસૂરિ

૩૧

“જેઓ પાંચ મહાવ્રતો (અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ) નું પાલન કરે છે, ભિક્ષાપાત્રથી પોતાનો નિર્વાહ કરે છે, જેઓ સમભાવ-રૂપ સોમાયિકમાં હમેશાં સ્થિર રહે છે અને જેઓ ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે, તેઓ ગુરુ કહેવાય છે. ગુરુનાં આ લક્ષણોનો જેટલો વિસ્તૃત અર્થ કરવો હોય, તેટલો થઈ શકે; અર્થાત્ સાધુના સમસ્ત આચાર વિચારો અને વ્યવહારોનો સમાવેશ ઉપર્યુક્ત પાંચ બાબતોમાં થઈ જાય છે. ગુરુઓમાં સૌથી મોટામાં મોટી બે બાબતો તો હોવી જ જોઈ એ—સ્ત્રીના સંસર્ગનો અભાવ અને મુચ્છનો ત્યાગ. આ બે બાબતો જેનામાં ન હોય, તે ગુરુ તરીકે માની શકાય જ નહિ. આ બે બાબતોની રક્ષાપૂર્વક જ સાધુઓએ—ગુરુઓએ પોતાના બધા આચારો પાળવાના છે. વળી ગુરુ તે છે કે, જે પોતાની જીલ્લાને વશમાં રાખે, અર્થાત્—સારા સારા પદાર્થો—ગરિષ્ઠ પદાર્થો વારંવાર વાપરે નહિ. ગમે તેવાં કષ્ટોને પણ સમભાવપૂર્વક સહન કરે. એકકા, ગાડી, ઘોડા, ઊંટ, હાથી અને રથ વગેરે કોઈ પ્રકારના વાહનોમાં બેસે નહિ અને મન,

૩૨

હીરચિન્મયસૂરિ

વચન, કાયાથી કોઈ પણ જીવને તકલીફ પહોંચે એવું કામ પણ ન કરે. પાંચે ઇંદ્રિયોના વિષયોને કાબૂમાં રાખવા પ્રયત્ન કરે. માન-અપમાનની દરકાર કરે નહિ. સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસકના સહવાસથી દૂર રહે. એકાંત સ્થાનમાં સ્ત્રીની સાથે વાત પણ કરે નહિ, તેમ શરની શુશ્રૂષા પણ કરે નહિ. હંમેશા યથાશક્તિ તપસ્ચાનો આદર કરે. ચાલતાં, બેસતાં, ઊઠતાં, ખાતાં, પીતાં, દરેક ક્રિયા કરતાં બરાબર ઉપયોગ રાખે; રાત્રે ભોજન કરે નહિ, અને મંત્રજાંત્ર વગેરેથી પણ દૂર રહે. વળી અક્રીણ આદિનું વ્યસન પણ રાખે નહિ. ઇત્યાદિ અનેક આચારો સાધુઓએ—ગુરુઓએ પાલન કરવાના છે. દુઃકાણુમાં કહીએ તો ‘ ગૃહસ્થાનાં યદ્ ભૂષણં તત્ સાધુનાં દૂષણમ્ । । ગૃહસ્થોને જે ભૂષણુ છે, તે સાધુઓને દૂષણરૂપ છે. ”

સૂરિજીએ આ પ્રસંગે એ પણ સ્પષ્ટપણે કહી દીધું છે કે, “જે કે આ પ્રમાણેના ગુરુના આચારોને અમે સંપૂર્ણ પાળીએ છીએ, એમ હું કહેવા માગતો નથી; પણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ પ્રમાણે યથાશક્તિ તે આચારોને પાળવા અમે અવશ્ય પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

હીરવિજયસૂરિ

૩૩

ધર્મને માટે તો વિશેષ કહેવા જેવું રહેતું જ નથી. કારણ કે, સંસારમાં અજ્ઞાની મનુષ્યો જે ધર્મનું નામ કલેશ કરે છે, તે વસ્તુતઃ ધર્મ જ નથી. જે ધર્મથી મનુષ્યો મુક્તિનું સુખ લેવા ચાહે છે અથવા જેનાથી મુક્તિનું સુખ મળે છે, તે ધર્મમાં કલેશ હોઈ શકે જ નહિ; ખરી રીતે તો ધર્મ તો એનું નામ છે કે અન્તઃકરણ શુદ્ધિત્વં ધર્મત્વં જેનાથી અન્તઃકરણની શુદ્ધિ થાય, હૃદયની પવિત્રતા થાય, તેનું નામ જ ધર્મ છે. પછી અન્તઃકરણની શુદ્ધિ—નિર્મળતા ગમે તે કારણોથી થાય. ખીન્ન શબ્દોમાં કહીએ તો વિષયનિવૃત્તિ ત્વમ્ ધર્મત્વમ્ વિષયથી નિવૃત્ત થવું દૂર—થવું એનું નામ જ ધર્મ છે. હવે એમાં વિચાર કરવાની વાત એ છે કે, આ પ્રમાણે ધર્મનું લક્ષણ કરવામાં આવે, તો કોઈને પણ કલેશનું કારણ રહે ખરું? કલેશનું કારણ તો દૂર રહ્યું, પરંતુ કોઈને અસ્વીકાર કરવાનો પણ વખત આવે ખરો? કદાપિ નહિ. ખરો ધર્મ તો દુનિયામાં આ જ છે અને આ જ ધર્મથી મનુષ્ય ઇચ્છિત સુખોને-યાવત્ મુક્તિસુખને પણ પ્રાપ્ત કરે છે.

હીરવિજયસૂરિના વ્યક્તિત્વના પ્રભાવથી શહેન-

૩૪

હીરવિજયસૂરિ

શાહ અકબરે જે ફરમાનો બહાર પાડ્યાં હતાં એ ફરમાનોમાં પણ આપણને તેમની અસરનો પરિચય મળે છે. આ ફરમાનોમાં પહેલું ફરમાન તો અબુલફઝલે લખ્યું હતું. એટલે અબુલફઝલ પણ એમનો કેવો પ્રશંસક હતો તેનો ખ્યાલ એ ફરમાનમાંથી આવે છે. એવું આ પહેલું ફરમાન અહીં આપીએ.

ફરમા નં. ૧નો અનુવાદ

અલ્લાહુ અકબર

જલાલુદ્દીન મુહમ્મદ અકબર બાદશાહગાજીનું ફરમાન.
અલ્લાહુ અકબરના સિક્કા સાથે શ્રેષ્ઠ ફરમાનની નકલ.

અસલ મુજબ છે

મહાન રાજ્યને ટેકો આપનાર, મહાન રાજ્યના વફાદાર, સારા સ્વભાવ અને ઉત્તમ ગુણવાળા, અનિત રાજ્યને મજબૂતી આપનાર, શ્રેષ્ઠ રાજ્યના ભરોસાદાર, શાહી મહેરબાનીને ભોગવનાર, રાજની નજરે પસંદ કરેલ ઊંચા દરજ્જાના ખાનોના નમૂના સમાન મુખારિજજુદ્દીન (ધર્મવીર) આઝમખાને બાદશાહી મહેરબાનીઓ અને બક્ષિસોના વધારાથી

હીરવિજયસૂરિ

૩૫

શ્રેષ્ઠતાનું માન મેળવી જાણવું જે જુદી જુદી રીતભાત
 વાળા, ભિન્ન ધર્મવાળા, વિશેષ મતવાળા અને ભિન્ન
 પંથવાળા, સભ્ય કે અસભ્ય, નહાના કે મહોટા, રાજ
 કે રંક, અથવા દાના કે નાદાન—દુનિયાના દરેક દરજ્જા
 કે જાતના લોકો, કે જેમાંની દરેક વ્યક્તિ પરમેશ્વરના
 નૂરને જાહેર થવાની જગ્યા છે ; અને દુનિયાને પેદા
 કરનારે નિર્માણ કરેલ ભાગ્યને જાહેર થવાની અસલ
 જગ્યા છે, તેમ જ સૃષ્ટિસંચાલક (ધર્મ)ની
 અજાયબીભરેલી અનામત છે, તેઓ, પોતાના શ્રેષ્ઠ
 માર્ગમાં રહીને દૃઢ તથા તન અને મનનું સુખ ભોગવી
 પ્રાર્થના અને નિત્ય ક્રિયાઓમાં તેમ જ પોતાના દરેક
 હેતુઓ પ્રાપ્ત કરવામાં લાગેલા રહી શ્રેષ્ઠ બક્ષિસ કરનાર
 (ધર્મ) તરફથી અમને લાંબી ઉંમર મળે, અને સારાં કામ
 કરવાની પ્રેરણા થાય, એવી દૂવા કરે. કારણકે, માણસ-
 જાતમાંથી એકને રાજાને દરજ્જા જે ઊંચે ચઢાવવામાં
 અને સરદારીનો પહેરવેશ પહેરવામાં પૂરેપૂરું ડહાપણ
 એ છે કે તે સામાન્ય મહેરબાની અને અત્યંત દયા
 કે જે પરમેશ્વરની સંપૂર્ણ દયાનો પ્રકાશ છે, તેને પોતાની
 નજર આગળ રાખી જે તે બધાઓની સાથે મિત્રતા

૩૬

હીરવિજયસૂરિ

મેળવી ન શકે; તો કમમાં કમ બધાઓની સાથે સલાહ-સંપનો પાચો નાખી પૂજવાલાયક જાતના (પરમેશ્વરના) બધા બંદાઓ સાથે મહેરબાની, માયા અને દયાને રસ્તે ચાલે અને ઈશ્વરે પેદા કરેલી બધી વસ્તુઓ (બધાં પ્રાણીઓ), કે જે ઊંચા પાયાવાળા પરમેશ્વરની સૃષ્ટિનાં કૃણ છે, તેમને મદદ કરવાની નજર રાખી તેમના હેતુઓ પાર પાડવામાં અને તેમનાં રીત-રિવાજો અમલમાં લાવવામાં મદદ કરે, કે જેથી બળવાન નિર્બળ ઉપર જીવન નહિ ગુજરવતાં, દરેક મનુષ્ય મનથી ખુશી અને સુખી થાય.

આ ઉપરથી યોગાભ્યાસ કરનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ હીરવિજયસૂરિ સેવડા અને તેના ધર્મને પાળનારા, કે જેમણે અમારી હજૂરમાં હાજર થવાનું માન મેળવ્યું છે; અને જેઓ અમારા દરબારમાં ખરા હિતે-ચ્છુઓ છે, તેમના યોગાભ્યાસનું ખરાપણું, વધારો અને પરમેશ્વરની શોધ ઉપર નજર રાખી હુકમ થયો કે— તે શહેરના [તે તરફના] રહેવાસીઓમાંથી કોઈએ એમને હરકત [અડચણ] કરવી નહિ, અને તેમનાં મંદિરો તથા ઉપાશ્રયોમાં ઉતારો કરવો નહિ;

હીરવિજયસૂરિ

૩૭

તેમ તેમને તુચ્છકારવા નહિ. વળી જો તેમાંનું
 [મંદિરો કે ઉપાશ્રયોમાંનું] કંઈ પડી ગયું કે ઉજ્જડ
 થઈ ગયું હોય, અને તેને માનનારા, ચાહનારા કે
 ખેરાત કરનારાઓમાંથી કોઈ તેને સુધારવા કે તેનો
 પાયો નાખવા ઈચ્છે, તો તેનો, કોઈ ઉપલક્ષ જ્ઞાન-
 વાળાએ (અજ્ઞાનીએ) કે ધર્માન્ધે અટકાવ પણ કરવો
 નહિ અને જેવી રીતે ખુદાને નહિ ઓળખનારા, વર-
 સાદનો અટકાવ અને એવાં ખીજાં કામો કે જે ઈશ્વરના
 અધિકારનાં છે, તેનો આરોપ, મૂર્ખાઈ અને
 બેવકૂફીને લીધે જાદુનાં કામ જાણી, તે બિચારા ખુદાને
 ઓળખનારા ઉપર મૂકે છે અને તેમને અનેક પ્રકારનાં
 કષ્ટો આપે છે; એવાં કામો તમારા રક્ષણ અને
 બંદોબસ્તમાં, કે જે તમે સારા નસીબવાળા
 અને બાહોશ છો, થવાં જોઈએ નહિ. વળી એમ પણ
 સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, હાજી હખીબુલ્લાહ કે જે
 અમારી સત્યની શોધ અને ખુદાની ઓળખાણ વિશે
 થોડું જાણે છે, તેણે આ જમાતને ઈજ્જત કરી છે, એથી
 અમારા પવિત્ર મનને, કે જે દુનિયાનો બંદોબસ્ત
 કરનાર છે, ઘણું ખાટું લાગ્યું છે (દુઃખનું કારણ

૩૮

હીરવિજયસૂરિ

થયું છે); માટે તમારે તમારી રિયાસતથી એવા ખખર-
દાર રહેવું જોઈએ કે, કોઈ કોઈના ઉપર જીલ્મ કરી
શકે નહિ. તે તરફના વર્તમાન અને ભવિષ્યના હાકેમો,
નવાળો અને રિયાસતનો પૂરેપૂરો અથવા કેટલેક અંશે
કારભાર કરનારા મુત્સદ્દીઓનો નિયમ એ છે કે, રાજનો
હુકમ કે જે પરમેશ્વરના ફરમાનનું રૂપાન્તર છે, તેને
પોતાની સ્થિતિ સુધારવાનો વસીલો જાણી તેનાથી
વિરુદ્ધ કરે નહિ અને તે પ્રમાણે કરવામાં દીન અને
દુનિયાનું સુખ તથા પ્રત્યક્ષ સાચી આખરુ જાણે.
આ ફરમાન વાંચી તેની નકલ રાખી લઈ તેમને
આપવું જોઈએ, કે જેથી હમેશાંની તેમને માટે સનદ
થાય. તેમ તેઓ પોતાની ભક્તિની ક્રિયાઓ કરવામાં
ચિંતાતુર પણ થાય નહિ અને ઈશ્વરભક્તિમાં
ઉત્સાહ રાખે. એ જ ફરજ જાણી એથી વિરુદ્ધનો
દખલ થવા દેવો નહિ. ઇલાહી સંવત ૩૫ નાં અઝાર
મહિનાની છઠ્ઠી તારીખને ખુરદાદ નામના દિવસે
લખ્યું. મુતાબિક ૨૮ માર્ચ મુહરમ સને ૯૯૯ હીજરી.

મુરીદો (અનુયાયીઓ)માંના નમ્રમાં નમ્ર
અખુલફૂઝલતા લખાણથી અને ઈપ્રાહીમ હુસેનની

હીરવિજયસૂરિ

૩૬

નોંધની નકલ અસલ મુજબ છે.

હીરવિજયસૂરિ ઈ. સ. ની ૧૬મી સદીમાં થઈ ગયા. એ જમાનામાં સૌથી વધુ મહત્વનું ઇતિહાસ—કર્તવ્ય સંસ્કાર સમન્વયનું હતું. એવા સમન્વય ધર્મને પોષક એવું મુખ્ય લક્ષણ સહિષ્ણુતાનું છે. હીરવિજયસૂરિમાં એ લક્ષણ હતું, એટલે તો જેને સમાજ મ્લેચ્છ કે યવન ગણતો હતો એવા શહેનશાહ અકબરને પ્રતિષ્ઠા કરવામાં એમણે સંકોચ ન અનુભવ્યો, પણ એમની સહિષ્ણુતા દૃઢતાના અભાવનું પરિણામ ન હતું. પોતે પોતાના સિદ્ધાંતોમાં સ્થિર રહેતા. પણ એ સિદ્ધાંતોમાં ન માને તેના તરફ અસહિષ્ણુ ન બનતા.

હીરવિજયસૂરિ વિદ્વાન પણ હતા. એમનું પોતાનું સર્જન તો ઘણું થોડું છે. જંબુદ્વીપ, પ્રજાપ્તિ ટીકા અને અંતરિક્ષ પ્રાર્શ્વનાથસ્તવ જેવી એમની બહુ થોડી કૃતિઓ મળે છે. પણ અબુલફઝલ જેવા એમના સમયના વિદ્વાનો સાથેની ચર્ચામાં એ જે છાપ પાડતા એ એમની વિદ્વતાનો પુરોવો છે.

આવા હીરવિજયસૂરિએ જ્ઞાન, ધ્યાન તપસ્યા, દયા, દાક્ષિણ્ય, લોકોપકાર અને જીવદયાનો સંદેશો

૪૦

હીરવિજયસૂરિ

આપીને એમના પોતાના સમય ઉપર તો અસામાન્ય પ્રભાવ પાડ્યો જ હતો, પણ સાથે સાથે એમણે ભવિષ્યના ગુજરાતના ઘડતર ઉપર સવિશેષ અને ભવિષ્યના ભારતના ઘડતર ઉપર સામાન્ય પ્રભાવ પાડ્યો છે.

હીરવિજયસૂરિના દેહાંતના સમયે અકબર બાદશાહે જે વચનો ઉચ્ચાર્યા હતાં એમ હીરવિજયસૂરિ રાસના કવિ ઋષભદાસ નોંધે છે એ વચનો અહીં ઉતારીને આપણે આ સમર્થ ગુજરાતી પ્રભાવક હીરવિજયસૂરિના જીવન-પરિચયની પૂર્ણાહુતિ કરીશું:

“ધન જીવ્યું જગતગુરુનું, કર્યો જગ ઉપગાર રે.

“મરણ પામ્યે ફળ્યા આંખા, પામ્યો સુર અવતાર રે. હીર.૫

શેખ અબુલફઝલ અકબર, કરે ખરેખરો તામ રે

અરુયા ફકીર નહિ રહ્યા કાલે, બીજા કુણુ નર નામ રે.હીર.૬

જેણે કમાઈ કરી સારી, વે લહે ભવપાર રે

ખેર મહિર દિલ પાક નાહિં, ખોયા આદમી અવતાર રે.હીર.૭

જીવનચરિત્રમાળા

લેખક : ધનવન્ત ઝોઝા

[૧૯૬૪ માં પ્રગટ થશે.]

૧૦૧ કાર્થિક સાહેબ	૧૨૬ અબ્બાસ તયબજી
૧૦૨ કરસનદાસ મૂળજી	૧૨૭ આનંદધન
૧૦૩ બળવંતરાય ક. ઠાકોર	૧૨૮ શિવાજી મહારાજ
૧૦૪ લલિત	૧૨૯ મહારાણા પ્રતાપ
૧૦૫ મહિપતરામ	૧૩૦ ચંદ્રશેખર રામન
૧૦૬ જયકૃષ્ણભાઈ	૧૩૧ વસ્તુપાળ-તેજપાળ
૧૦૭ રમણલાલ દેસાઈ	૧૩૨ સુખમણ્યમ બારતી
૧૦૮ કેશવ હર્ષદ ધ્રુવ	૧૩૩ એની ખીસેન્ટ
૧૦૯ ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેસાઈ	૧૩૪ ઝાંસીની રાણી
૧૧૦ નારાયણ મોરેશ્વર ખરે	૧૩૫ શેક્સપિયર
૧૧૧ મહમ્મદ બેગડો	૧૩૬ શ્રી અરવિંદ
૧૧૨ કુમારપાળ	૧૩૭ મેકશીમ ગોર્કી
૧૧૩ ભોળો ભીમદેવ	૧૩૮ બાલાશંકર
૧૧૪ કરણ વાઘેલો.	૧૩૯ રવિશંકર રાવળ
૧૧૫ મૂળરાજ સોલંકી	૧૪૦ ભગવતસિંહજી
૧૧૬ વનરાજ આવડો	૧૪૧ લાખાજીરાજ
૧૧૭ વલ્લભ મેવાડો	૧૪૨ અમૃતલાલ શેઠ
૧૧૮ શ્યામજી કૃષ્ણ વર્મા	૧૪૩ કાકા કાલેલકર
૧૧૯ હરિમદ્રસૂરિ	૧૪૪ ઘોડો કેશવ કવે
૧૨૦ અરદેશર કોટવાળ	૧૪૫ દુર્ગારામ મહેતાજી
૧૨૧ આનંદશંકર ધ્રુવ	૧૪૬ સરદાર ભગતસિંહ
૧૨૨ નારાયણ હેમચંદ્ર	૧૪૭ અંકિમચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય
૧૨૩ બોટાદકર	૧૪૮ ભવંભૂતિ
૧૨૪ નરસિંહરાવ દીવેટિયા	૧૪૯ લાલા લજ્જપતરાય
૧૨૫ ઝંડુ ભટ્ટજી	૧૫૦ હર્ષવર્ધન

જીવનચરિત્રમાળા

લેખક : ધનવંત ઝોઝા

[૧૯૫૬ થી ૧૯૬૨ સુધીમાં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો]

૧ થી ૭ ગાંધીજી	૨૬ હે! ચી-મિન્ડ	૦-૭૫
ભાગ ૧ થી ૭	૩૦ કાર્લ માર્ક્સ	૧-૫૦
૮ રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર	૩૧ હેમચંદ્રાચાર્ય	૦-૭૫
૯ જવાહરલાલ નેહરુ	૩૨ નરસિંહ મહેતા	૦-૮૦
૧૦ સરદાર વલ્લભભાઈ	૩૩ પ્રેમાનંદ	૦-૮૫
૧૧ લોકમાન્ય ટિળક	૩૪ વીર નર્મદ	૦-૧૦
૧૨ દાદાભાઈ નવરોજી	૩૫ કવિવર ન્હાનાલાલ	૧-૦૦
૧૩ રાજેન્દ્રપ્રસાદ	૩૬ અખો	૦-૬૫
૧૪ અમર માલવિયજી	૩૭ શામળભટ્ટ	૦-૬૫
૧૫ સુભાષચંદ્ર બોઝ	૩૮ દયારામ	૦-૮૫
૧૬ સયાજીરાવ ગાયકવાડ	૩૯ દલપતરામ	૧-૨૫
૧૭ હંફુલાલ યાજ્ઞિક	૪૦ નવલરામ	૦-૬૫
૧૮ મહાદેવભાઈ	૪૧ ભગવાનલાલ હંદ્રજી	૦-૬૫
૧૯ ઠક્કરબાપા	૪૨ ગોવર્ધનરામ	૧-૦૦
૨૦ કિશોરલાલ મશરૂવાળા	૪૩ ત્રિભુવનદાસ ગજજર	૦-૭૫
૨૧ બિહુ અખંડાનંદ	૪૪ ઝવેરચંદ મેઘાણી	૨-૦૦
૨૨ રવિશંકર મહારાજ	૪૫ તોદસ્તોય	૧-૭૫
૨૩ વિનોબા	૪૬ શરચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય	૧-૦૦
૨૪ સહજાનંદ સ્વામી	૪૭ ભગવાન મહાવીર	૦-૮૫
૨૫ વિવેકાનંદ	૪૮ ભગવાન બુદ્ધ	૦-૭૫
૨૬ પ્રેમચંદજી	૪૯ ઇશુ ખ્રિસ્ત	૦-૭૫
૨૭ ખીરાંભાઈ	૫૦ અખો જરથુષ્ટ્ર	૦-૫૦
૨૮ દયાનંદ સરસ્વતી		

પ્રકાશક :

ર વાણી પ્ર કાશ ન ગૃહ

ટિળક માર્ગ, કૃષ્ણ સિનેમા સામે, અમદાવાદ-૧

પૃ.ક. - લીપ્ક પ્રિન્ટરી - અમદાવાદ